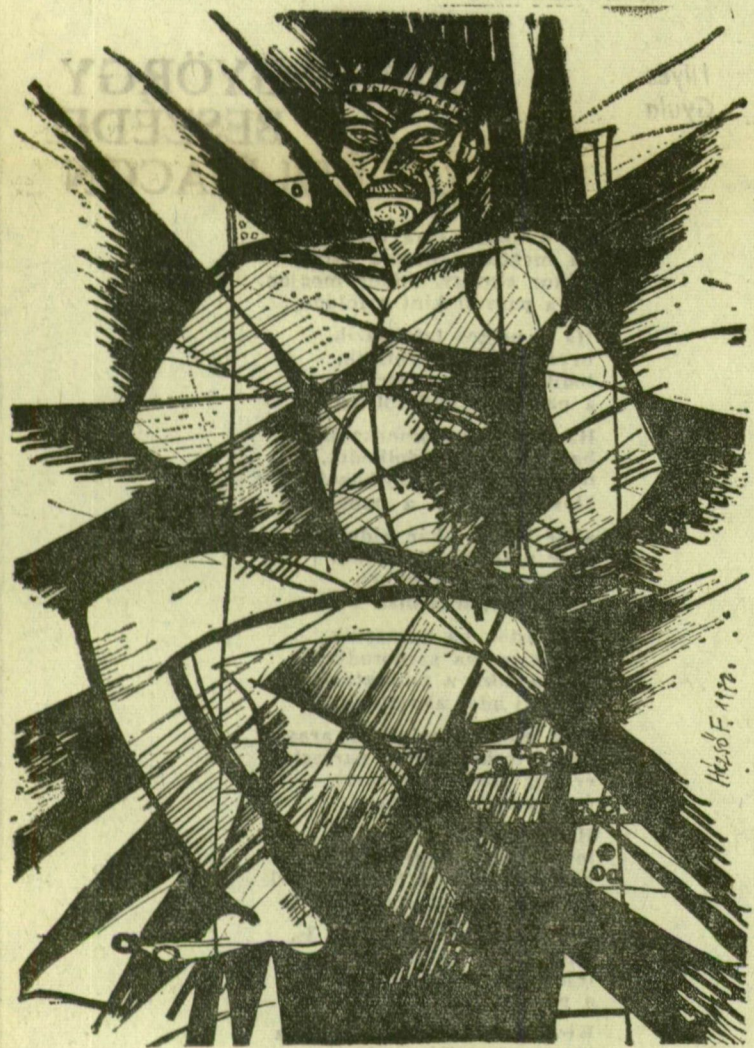

Taurinus Paraszti háborújának fametszete

Hézső Ferenc grafikái

A Ferenc József-alap évek óta szerepel a város költészetében, mint állandó tétel, de a nyilvánosság csak egyszer foglalkozott vele: akkor, amikor először megszavazták. A célja az lett volna, hogy lovas-szobrot emeljenek belőle Ferenc Józsefnek, úgyis mint a legelső magyar embernek, úgyis mint Szeged jövőjének, akiről az ismert hazug legenda szövődött, mert annak idején eljött egy kicsit nézelődni a romvárosba.

Nemigen hiszem, hogy okos ember követ dobhatna a régi törvényhatóságra ezért a lojalis fogadalomért. Erre legföljebb annak van joga, aki a régi világban egy párszor be volt csukva főlégsértésért, olyanok pedig nem túlságosan vannak köztünk. Viszont azt se hiszem, hogy volna olyan bolond ember, aki arra gondolna, hogy kap még Ferenc József meg a lova szobrot a szegedi városháza előtt. (Mert az volt a terv, hogy középen meszkesedik majd a Habsburg, s hódol neki balról Rákóczi, jobbról Mátyás király, feléje fordított orcával.) Ha a hála kérdése eszébe jutna valakinek — noha az én véleményem szerint Szeged újjáépülésében több érdeme volt az utolsó kubikosnak is, mint a Habsburgnak —, hát az gondoljon a Piave mocsaraiban rothadó szegedi katonákra. Azoknak azért kellett elveszni, mert a Habsburg „mindent megfontolt és mindent meg gondolt”. Hát ne bántson a lelkiismeret senkit: kvittek vagyunk.

Kérdés most már, mi történjék a szegedi Ferenc József-alappal, amely tekintélyes summára szá-

porodott föl? Helyi művészek között több terv merült fel, az egyikről lapunk pénteki számában már szóltunk is. Hock Jánostól azt hallottuk, hogy a kormány az effajta alapokat az egész országban kommasszálni fogja, és szabadság-szobrokat állít belőle. E rossz szobraitól nevezetes országra az élő szabadság mellett valóban ráférne a márványba faragott vagy ércbe öntött szabadság is, ha a gondolathoz méltó művészek találhatnának hozzá. A szegedi szoboralapra nézve azonban nekünk különvéleményünk volna, melyet egyformán ajánlhatunk a szellemi munkások szervezetének figyelmébe is, a szociáldemokrata pártéba is, meg a kormányéba is: a szegedi Ferenc József-alapból, a szükséghez képest adandó állami hozzájárulással, szobrot kell emelni Dózsa Györgynek, az első magyar proletárforradalom vezérének.

Dózsa Györgyöt a magyar történetírás jezsuita krónikák alapján nagyon sokáig úgy állította be, mint rablóvezért. Az újabb magyar történetírás, amelynek végcélja nem annyira az igazság keresése, mint inkább az udvari tanácsosság megtalálása volt, igyekezett tisztára mosni Báthory Erzsébetet, de nem nagyon törte magát a kurucvilág reha-

MÓRA A DÓZSA- SZOBORÉRT

bilitálásában. Csak Márki Sándor, aki tudósak is, embernek is a legderekebb magyarok közül való, igyekezett Dózsa tüzes koronájából mártírlóriát csinálni. Az ő kutatásaiból tudjuk, hogy Dózsa négyszáz esztendővel ezelőtt meg akarta már csinálni a földosztást és a dolgozó tömegek uralmát. Elődje nem volt, és utódja egész Károlyi Mihályig nem akadt a magyar történelemben. A népszabadság eszméjének külön hordozója Dózsa György-nél egész históriánkban nem volt, és a szabadság-szoborhoz több olyan modell nem kínálkozik, mint ez a tüzes trónon ülő, halálra kínzott ember, akinek hűsát királyok, hadvezérek, papi fejedelmek és egyéb cigánylegények csipdesik paragrafusok harapófogóival.

Országos jelentőségű szobrot kell állítani az első proletárforradalom hősének, és ezt Szegeden kell fölállítani, annak az Alföldnek a szívében, amelyből Dózsa hadserege kikerült. S a gyér adatok közül, amelyeket a kortársak följegyeztek róla, kettő Szegedre mutat: itt töltötte ifjúságát, és levágott fejét is ide küldte Szapolyai János. Itt porladt ez el a mi homokunkban, itt kell neki ércbeöntözött fel-támadnia.

HITELESEN ÉS ŐSZINTÉN

Hiteles Dózsa-portrét nem hagyott ránk a történelem és a művészettörténet, mégis minden Dózsa-ábrázolásnak történelmi és műtörténelmi hitele van: hitelesen vall a korszakról, amelyben készült, hűségesen ábrázolja, nem a székegy nemes arcvonásait, hanem — a századot, amely a székegy nemeset ábrázolta.

Talán a legkorábbi kompozíció a legősintébb. Nem biztos, hogy a keresztes parasztok vezére épp olyan busa bajuszt viselt és épp olyan vastag ajkak fölött, ahogyan ezt Taurinus István könyvének címlapján látjuk, de biztos, hogy épp olyan kínok kínjával pusztult el, amint ezt az 1519-es fametszet mutatja. A fametszet már a reneszánsz jegyeit viseli, a szerző, akinek könyvét díszíti, maga is neves humanista, gyalafehérvári kanonok. Mégis, a leveretés után őt esztendővel Bécsben kinyomtatott könyvborítón a középkor szelleme üt meg. Hiszen a reneszánszosan szimmetrikus kompozíció középtengelyében a fogát vicсорító, tüzes koronától füstölgő fejű Dózsa ül, a szép, szabályos szimmetriát jobbról a vezére húsába harapó parasztkatonára, balról a sípaldobbal gúnyolódó udvari zenész szolgáltatja, a mesteri perspektívát a háttérben karóba húzott emberek, s a legszabályosabb reneszánsz rövidülés azon a kivézetten tanulmányozható, akit Dózsa lába elé rakott a fametsző — s alighanem Werbőczy pribékje is.

Az ábrázolást minden kezdetlegessége ellenére modernnek érezzük; éppen négy évszázadot kellett várnunk a Taurinus-krónika után, míg újra ilyen leplezetlen, elfogulatlan Dózsa-ábrázolást találunk.

A barokk például — látványos, színházias szabályainak megfelelően — mindent idealizált. Egy, csaknem két évszázaddal később keletkezett augsburgi rézmetszet láthatóan nagyobb gondot fordított Dózsa pompás-szabályos izmaira, mint magára a kivégzési jelenetre, s ugyanezzel a grafikai bravúrral, de ugyanígy könnyedén ábrázolta a pribékeket is. Vonaglik a tűzhalálra ítélt ezen az 1694-ben közre-bocsátott lapon is, ügybuzgalommal rakják a tüzet, emelik a tüzes koronát, kínozzák az elfogott harcosokat a hóhérlégények. Csak éppen a vonaglás is, a tűzrakás is, a kínzások is bizonyos balet-

tes koreográfia szerint történnek, és az egész jelenet mintha egy barokk opera színpadát, s nem az életet ábrázolná.

Az ottomán birodalomhoz való tartozás közrejátszhatott abban, hogy évszázadokig nem találni számottevő magyar műalkotást Dózsa-ról. Az újabb jelentős kompozícióra, most már egy mesterműre, megint kétszáz esztendőt kellett várni. A magyar irodalom, a nemzeti történelemszemlélet már a múlt század első felében felfedezte, magának valótta, vagy legalábbis rokon-szenvenvel ábrázolta a parasztseregek vezérét, ám ugyanennek a gondolatnak festészeti kiteljesedése az önkényuralom korára esik. A szabadságharc után a nemzeti romantika mesterei a nemzet lelkiismeretének ébrentartását vállalták — sokszor az irodalom mellett. Így válnak aktuális, lázító szimbólummá Hunyadi László, Zrínyi és Frangepán mellett Dózsa parasztjai — és így válnak a rongyos parasztkatonái kacagányos, sisakos vitézekké. Madarász Viktor festménye, a Dózsa népe, egy évtől a kiegyezés után, 1868-ban készült, de közvetlen folytatása az elnyomatás esztendeiben készült Hunyadi-képnek, Zrínyi-kompozíciónak, közvetlen folytatása a komor, baljós nemzeti romantikának. Dózsa népe hideglelős, holdvilágtalan éjszakában lopakodik, figyel, temet és menekül: a páncélos, puskás, csapzott hajú vitézek egy kivégzett — társukat? vezérüket? — vágják le a gyalázat akasztófájáról, hogy méltóképpen eltemethessék. Ezek a vitézek inkább nemesek, mint jobbágyok, és inkább pusztulásra ítélt földönfutók, mint lázadók. Sorsuk láthatóan az lesz, mint elődjeiké, a kiterített Hunyadi László és a siralomházban ülő Zrínyi Péteré. Mégis rendkívüli tett Madarász képe — jellemző, hogy még hetven esztendő múlva, a harmincas évek közepén is szemére veti egy nagy tekintélyű polgári méltotja, hogy ilyen témát választott.

A képzőművészet újabb remeke megint bukott forradalom után, az előzőnél is keményebb elnyomás esztendeijében, s megint alig leplezett forradalmi céltartal jelenik meg.

Természetesen Derkovits Gyula 1514 című fametszetsorozatáról van szó. Századunk emberének, ha Dózsa-ra a képzőművészet-

re együtt gondol, elsősorban ezek az iszonyú erejű, feszülő alkotások jutnak eszébe. Általuk vált Dózsa egy egész kultúra számára fenségesen elpusztuló figurává. Annak ellenére, hogy Dózsa itt sem csupán történelmi figura, s parasztjai sem csupán középkori parasztok, Derkovits műve mégis hitelesebb, mint Madarászé, s nemcsak azért, mert fametszetei közelebb állnak a parasztháború korának fametszeteihez, hanem azért is, mert utalása hiteles: osztályharccal osztályharcot, lázadással forradalmat ábrázol.

Az ötvenes évek elején Derkovitsot ferde szemmel nézte a hivatalos művészetpolitika. A sok, korabeli sikeres-sikertelen ábrázolásból, szoborból, képből, grafikából egyet emeljünk ki: Szabó Vladimir mesés, nyugtalanítóan költői festményeit, amelyek 1953-ban minden szígnak fittyet hányva, népköltészeti szépséget, középkori titokzatosságot varázsoltak a műbe.

A grafikus, aki Derkovits után méltó kézzel nyúlt a témához, s aki valóban derkovitsi sorozatot alkotott később, huszonöt éves volt éppen. Kondor Béla, a mai magyar művészet kiemelkedő mestere főiskolai diplomamunkaként, s ugyancsak középkori és kora reneszánsz mesterek példájára, de modern válságok és győzelmek érzésével alkotta meg rézkarc-sorozatát. Amely természetesen nem középkori (miként Derkovitsé sem volt az), s amely egy forradalommal és vajúdással teli társadalom, e társadalom felelősségteljes művészetének kifejezése lett. Ennek kifejezője más-más formában, más-más anyagban az a szobrász, aki a legtöbb és legkitűnőbb Dózsa-szobrokat alkotta a magyar művészet történetében: Somogyi József.

Somogyi 1953-ban állította ki első Dózsa-fejét, első egész alakos kompozícióját 1955-ben mintázta, 1958-ban állította fel Ceglédre, s már ezek távol álltak a szokott, ünnepélyesen semmitmondó szobrideáltól, már ezek meghatározóan modern, kemény Dózsa-elképzelésűek. Még inkább Somogyi 1965-ben és 1971-ben mintázott alakjai. Az előbbi — kicsi, törekény anyagból készült samottfigura — ugyanazt a végtelen középkori elszántságot, s ugyanazt a végtelen középkori kegyetlenséget fogta formába, amit a Taurinus-féle fametszeteken megismertünk, s ami valójában jellemezte a tüzzel, vassal középkori osztályharcot vívó, végül tűz és vas által elpusztított forradalmárt. Az újabb, hatalmas méretű bronzszobor a korábbi ceglédi emlékmű helyére készül, s kettős figurájával, fenyegető kaszáival és nyers formatöréseivel monumentális gondolatot, ugyanezt az összetett fokolatot.

ÖSSZEÁLLÍTÁSUNK FORRASAI

A forradalom és vezére a Dózsa-emlékbizottság irányelveiként jelent meg 1971. október 31-én.

A szegedi hagyomány részlet a Tiszatáj idei, júniusi számából.

A nagylaki csata részlet Kelemen Ferencnek, a Marosvidék 1959 novemberi számában megjelent tanulmányából.

Móra a Dózsa-szoborért címmel Móra Ferencnek a Szegedi Napló 1919. március 9-i számában megjelent cikkét közöljük.

Hitelesen és őszintén, címmel Rózsa Gyula írása olvasható.

A címeiket díszítő grafikák Derkovits Gyula Dózsa-sorozatának képei.

Válogatta Péter László

